

Forskningsstrategi 2019-2023

Sydvestjyske Museer

Maj 2019

I. BAGGRUND

I 2013 formulerede Sydvestjyske Museer en forskningsstrategi for perioden frem til og med 2020. Der var tale om en ret ambitiøs strategi med mange forskningstemaer, hvoraf flere gik på tværs af de to fagligheder arkæologi og historie. To begivenheder har betydet, at vi allerede nu fastlægger en ny forskningsstrategi for femårsperioden 2019-23, og at museet ikke længere har en ambition om at realisere intern tværvidenskabelig forskning.

For det første gennemførte Kulturarvsstyrelsen fra 2014 en reform af det arkæologiske område, således at antallet af ansvarshavende gravende museer blev skåret ned fra 42 til 27. Samtidig blev der for perioden 2014-18 opstillet nogle kvantitative mål for de arkæologiske enheders videnskabelige produktion. I det sydvestjyske område betød det, at det arkæologiske arbejde på Museet på Sønderkov formelt set blev lagt under Sydvestjyske Museer, og at de to enheder skulle udarbejde en fælles forskningsstrategi og sammen leve op til målsætningerne omkring forskningsproduktion. De første fem års samarbejde er forløbet på bedste vis, hvor der er udviklet et tæt samarbejde og en betydelig forskningsproduktion. De to institutioner har derfor indgået en ny femårs aftale. De gode erfaringer har samtidig betydet, at den arkæologiske del af forskningsstrategien nu er en fuldt integreret fælles strategi i stedet for som tidligere en særskilt del forbeholdt Museet for Sønderkov.

For det andet er det lykkedes at komme meget langt i realiseringen af et af de vigtigste mål i den hidtidige strategi, nemlig etablering af en slagkraftig forskning inden for nyere tids-området. Ved tilblivelsen af den første strategi var der kun en enkelt museumsinspektør inden for Nyere Tid. Siden er enheden vokset betydeligt, bl.a. i kraft af fusionen i 2013 med Historisk Samling fra Besættelsestiden (HSB) og Bramming Egnsmuseum i 2016. I udviklingen af det samlede Nyere Tids område har det været mest naturligt at søge samarbejde med relevante forskningsenheder på andre museer og ikke mindst på universiteterne.

Sydvestjyske Museer har uformindsket en ambition om at være et af landets førende forskende museer. En sådan position opnås ved til stadighed at søge at indgå i tætte relationer og projektsamarbejder med nogle af de førende nationale og internationale forskningsmiljøer inden for de respektive områder.

Den efterfølgende strategi for arkæologi (afsnit II) og nyere tids området (afsnit III) har en forholdsvis omfattende beskrivelse af tilgange og forskningsprioriteringer, for at netop nationale og internationale forskningsmiljøer (i den oversatte udgave) har en mulighed for at kunne orientere sig i dybden af museets forskningsmæssige position.

Forskningsstrategien 2019-23

Som nævnt i indledningen satser vi i vores forskningsstrategi på faglig og metodisk fordybelse inden for hhv. arkæologi og nyere tid, hvor de enkelte deldiscipliner skal søge tætte samarbejdsrelationer med de bedste miljøer i ind- og udland.

Forskningsstrategien skal ses i tæt relation til museets indsamlings-, registrerings- og bevaringsstrategi (se [aktivt link](#)). Desuden skal forskningsprioriteringerne ses i tæt sammenhæng med museets udstillingssteder, som helt overvejende er baseret på museets egne undersøgelses- og forskningsresultater. Det gælder også de kommende museer, Jacob A. Riis Museum og Ribe Heksemuseum. For sidstnævntes vedkommende gælder, at forskningsforpligtelsen vil blive løst i et tæt samarbejde med Institut for Historie, Syddansk Universitet. Sydvestjyske Museer har indgået en samarbejdsaftale med instituttet, hvor der på hekse- og trolddomsforskningsområdet allerede er en fælles ph.d.-studerende og ansøges om yderligere en stipendiat. Samarbejdsaftalen rækker også ind over flere andre fælles forskningstemaer, se senere under afsnit III.

De valgte forskningstemaer har følgende overskrifter:

II. Arkæologi

1. Det åbne lands arkæologi

- Stenalder og bronzealder
- Jernalder, vikingetid, middelalder og nyere tid

2. Byens arkæologi, Ribe

III. Nyere Tid

1. Vadehavsregionens kultur- og erhvervshistorie

- By- og erhvervsudvikling
- Kulturmiljøer og bygningsbevaring

2. Hekseri og troldomsforfølgelse

- Dekonstruktion af trolddom
- Digitalisering af kilder
- Hekse og historiebrug i nutiden

3. Kulturarvsformidling og –ledelse

- Historiebrug og formidling
- Digitale dokumentations- og formidlingsstrategier

4. Jacob A. Riis Programmet

- Visualitet
- Velfærd
- Udgrænsede

5. Besættelsestidsforskning

- Transnational besættelsestidsforskning
- Kontinuitetsrelateret besættelsestidsforskning

Ressourcer og resultater

En forudsætning for at kunne gennemføre en strategi er, at der er de fornødne ressourcer til stede. Nedenstående tabel rummer derfor en oversigt over den akademiske arbejdskraft pr. 1. maj 2019. For Nyere Tids området omfatter antallet af fastansatte og projektansatte alle forskende AC'er uanset deres formelle tilknytning til en enhed.

Figur 1. Antal AC'er inden for Arkæologi & Samling og Nyere Tid ved Sydvestjyske Museer

	Fastansatte pr. 1.5. 2019	Projektansatte pr. 1.5. 2019	Heraf med ph.d.- eller doktorgrad	Forventede ph.d.-grader 2019-23	Forskningsårsværk gns.i 2017-18
Arkæologi og Samling	10	5	1	3	6,2
Nyere Tid	6	3	3	2	1,6
I alt	16	8	4	5	7,8

Med ovenstående stab er det i den forløbne femårsperiode 2014-18 lykkedes at skabe en betydelig forskningsproduktion. Nedenstående tabel 2 viser fordelingen på publikationstyper.

Figur 2. Sydvestjyske Museers forskningsproduktion i perioden 2014-18

	2014	2015	2016	2017	2018	I alt
Monografier/antologier/ph.d.-afh.	3	6	2	4	3	18
Dansksprogede artikler/kapitler/anmeld.	26	48	15	18	26	133
Fremmedsprogede artikler/kapitler	9	1	4	5	6	25
Fagfællebedømte bøger og artikler	17	11	11	12	15	66
Forskningsformidlende art. og kapitler	20	34	7	9	8	78
Liljebjerget	4	5	3	6	4	22

Sydvestjyske Museer har en stærk publikationstradition, der rækker tilbage til Mogens Bencards grundlæggelse af tidsskriftet *Mark og Montre* i 1965. Museet har sit eget forlag, Liljebjerget, der løbende udgiver primært forskningsformidlende bøger. Herudover udgiver Liljebjerget et videnskabeligt tidsskrift, *By, marsk og geest*, der i 2018 udkom i sin 32. udgave. Tidsskriftet er overvejende arkæologisk med fokus på det sydvestjyske område. *By, marsk og geest* er dobbeltblind fagfællebedømt og har siden 2010 været på Uddannelses- og Forskningsministeriets autoritetsliste som et niveau 1-tidsskrift. Siden 2013 har museet også udgivet årbogen *Levende Viden*, der også er fagfællebedømt i en dobbeltblind proces. Årbogen rummer 10-12 artikler med emner fra Esbjerg og Fanø kommuner og overvejende inden for nyere tids-området. Artiklerne er primært udarbejdet af museets egne medarbejdere.

Selv om der med to tidsskrifter/årbøger er en gunstig publikationskanal for museets medarbejdere, er det for forskningsstrategien vigtigt, at medarbejderne fortsat løbende publicerer i andre anerkendte nationale og internationale tidsskrifter.

Hvad angår de store arkæologiske monografier, skal de udgives på engelsk for at sikre, at det omfattende arbejde kan indgå i den internationale forskningskommunikation. Udgivelserne sker gennem en aftale med Jysk Arkæologisk Selskab, der har den fornødne styrke til at kunne markedsføre værkerne til et internationalt publikum.

For at stimulere til en løbende forskningsproduktion har museet etableret en forskningspulje, der kan søges af medarbejdere, som ikke er finansieret af faste driftsmidler og derfor normalt ikke har mulighed for at forske i arbejdstiden. Puljen er på

ca. 125.000 kr. årligt og støtter typisk, at en yngre medarbejder kan omsætte en eller flere spændende beretninger eller en undersøgelse til en videnskabelig artikel, at en ansat kan skrive et paper til en konference eller udarbejde et oplæg til en større forskningsansøgning.

Til den understøttende forskningsinfrastruktur hører også, at museet bevilger midler til alle, der ønsker en artikel oversat til et udenlandsk sprog. Desuden er der afsat forholdsvis mange midler til konferencedeltagelse, hvor medarbejderne især opfordres til at deltage i internationale konferencer og seminarer.

Endelig skal det nævnes, at Sydvestjyske Museer er med i publiceringsregistreringssystemet PURE i lighed med universiteterne og de forskende kulturinstitutioner. Hermed skabes en åbenhed og tilgængelighed omkring medarbejdernes forsknings- og formidlingsmæssige resultater.

Forskningsformidling

Til museets forskningsstrategi hører også en forpligtelse til forskningsformidling. Det sker ad mange kanaler og platforme. Inden for Esbjerg og Fanø kommuner leverer museets medarbejdere gratis foredrag til alle foreninger og interesserede, idet museet har indgået en aftale med medarbejderne om intern honorering i forhold til deres timeregnskab. Herudover optræder medarbejdere rundt om i landet i folkeuniversitetsregi, hos menighedsråd m.fl. steder.

Arkæologi har to blogs, som løbende giver en meget grundig indføring i spændende udgravninger eller nye resultater. Desuden udsendes løbende nyhedsbreve og laves facebook-opslag. Endelig er en række medarbejdere hyppigt med som eksperter i radio og tv.

II. ARKÆOLOGI. FORSKNINGSTRATEGI 2019-23

1. Indledning

Denne forskningsstrategi for Arkæologi på Sydvestjyske Museer tjener to overordnede formål. For det første udgør den et vindue ud mod verden, som i kort form giver indblik i de paradigmer og traditioner, museet udfolder sin virksomhed inden for. For eksterne betragtere fungerer den som et spejl af institutionens selvforståelse og grad af indsigt i de særlige problemstillinger, der knytter sig til udførelsen af arkæologi inden for museets geografiske ansvarsområde, Esbjerg, Fanø, Vejen og Billund Kommuner, og hvorledes museet bringer sit stedfæstede materiale i spil i forhold til regionale, nationale og internationale kontaktflader, netværk og forskningsmiljøer.

Strategiens andet formål er at tjene som et internt værktøj til inspiration og vejledning for museets faglige medarbejdere. I den henseende er det vigtigt, at tekstens overordnede vægtning, struktur og indhold er skabt i samspil med hele museets gruppe af arkæologer. For alle læsere af strategien gælder, at den tjener til oplysning og inspiration og kun afspejler den nuværende viden. Som sådan er dens rolle vejledende mere end styrende, og formålet er at præsentere, understøtte og kvalitetssikre museets forskning.

Strategien opererer ud fra to overordnede rammeforhold:

- Hovedparten af museets forskning tager udgangspunkt i udførelsen af bygherretbetalt arkæologi inden for museets ansvarsområde: Esbjerg, Billund og Fanø Kommuner (SJM) samt Vejen Kommune (HBV).
- Museumslovens bestemmelser omkring finansiering af arkæologiske undersøgelser er en grundlæggende forudsætning for omfanget af og kvaliteten af museets forskning.

Sydvestjyske Museers arkæologiske ansvarsområde er således sammensat, at det omfatter væsensforskellige arkæologiske komplekser med national og international betydning og bevågenhed, som hver især udspringer af forskellige arkæologiske traditioner og kræver forskellige metodiske tilgange. Det kan samles i to hovedpunkter:

- Det åbne lands arkæologi, strategiens punkt 2
- Byens arkæologi, strategiens punkt 3

På en lang række områder vurderes dette overordnede skel at være fornuftigt og operationelt. Det kommer til udtryk i både kronologiske, kulturhistoriske og metodiske forhold, som mest præcist kan indlejres i forskningsstrategien, hvis den opererer med denne grundlæggende opdeling.

For de arkæologiske genstandes vedkommende er forskningsstrategien forbundet med museets strategi for den arkæologiske samling, som er nedfældet i museets Indsamlings- registrerings- og bevaringsstrategi. (Indsæt aktivt link).

2. Det åbne lands arkæologi

I Sydvestjyske Museers arkæologiske ansvarsområde er fortsat bevaret grundmurede gårde rækkende tilbage til omkring år 1800. I kombination med skriftlige kilder og studier af landskabsudnyttelse og bebyggelse på de ældste matrikelkort kan tegnes et præcist billede af et forholdsvis ensartet fremstående, agrart landskab med dybe rødder. Imidlertid afslører blandt andet arkæologien, at der bag de fælles træk skjuler sig store variationer inden for både bosættelsesmønstre, landskabsudnyttelse og sociale forhold.

2.1. Landskabsdannelsen

Esbjerg, Vejen og Billund kommuner ligger alle på den jyske halvø vest for den seneste istids hovedtilstandslinje og er dannet ved ismassernes afsmeltning, som omformede ældre morænelandskaber til bakkeøer og fyldte de lavereliggende partier herimellem, hedesletterne, med smeltevandssand. Efterfølgende påvirkning fra vind og vand samt sedimenttransport og tørvevækst i vådområderne har medført andre forandringer.

Som funktion af både landsænkning og havniveauets stabilisering indledtes dannelsen af marsk i den vestjyske kystzone i ældre bronzealder. De frugtbare marine enge bestående primært af lersedimenter kunne understøtte et stort dyrehold og tiltrak allerede fra førromersk jernalder bønder til kystzonen. Fra denne periode og frem til nyere tid var Vadehavets kystegne tæt bebyggede.

Vadehavsregionens fortsat aktive landsænkning i størrelsesordenen 1-2 mm/år = 1-2 m/årtusinde, og som tiltager fra nord mod syd, betyder, at de lavest beliggende bebyggelser i det nordlige Vadehav/Ho Bugt i dag ligger i kote ca. 4 m. Omkring Ribemarsken findes hustomter ned til kote 2 m, mens man i Tøndermarsken kan finde hustomter helt nede i kote 1 m. Samme landsækningsfænomen er også den væsentligste årsag til den stigende trussel fra stormfloder i regionen, som der findes belæg for fra Den store mandedrukning i 1362 og frem, men ikke synes at have været en trussel i tiden før.

Hvad landskabsdannelsen angår, er både Fanø og Mandø i deres nuværende form meget unge, da begge øer synes at have været overskyldt af havet ved gentagne stormfloder i historisk tid. De nuværende klitlandskaber er dannet i løbet af den klimaperiode, der kaldes the Little Ice Age (LIA, ca. 1500-1800 e. Kr.). Omvendt afslører det ældste matrikelkort fra 1820, at landskabet siden da har været overvejende stabilt.

Flere steder i ansvarsområdet er der forekomster af fygesand, som i nogle tilfælde har kunnet dateres. De ældste forekomster er dateret omkring Kristi fødsel, mens andre klitdannelser stammer fra middelalder eller nyere tid.

2.2. Metodiske forhold

Museets arkæologiske undersøgelsesvirksomhed baserer sig på et veletableret samarbejde med alle fire kommuner i ansvarsområdet. Ud fra metodiske overvejelser udvælges og gennemføres udgravninger, som skaber ensartede datasæt, der arkiveres i museets analoge og digitale arkiver. De rummer både den enkelte lokalitets unikke historie, men bidrager i kraft af den metodiske homogenitet også til stadig voksende datasæt, Big Data, hvad enten der er tale om hustyper, genstandsfund, naturvidenskabelige undersøgelser eller andet.

C14-datering, dendrokronologi, soldning og/eller flotering af udvalgte anlæg anvendes rutinemæssigt og leverer præcis kronologi eller belyser forskningsbaserede spørgsmål af socioøkonomisk karakter.

Siden 1980'erne har museet samarbejdet med metaldetektorbrugere, og mere end 5000 fund er tilgået museet og blevet danefæsagsbehandlet. Alle fund er registreret med fundsted i museets database og tegner et stadigt voksende og tiltagende detaljeret billede af økonomi, socialstruktur og bebyggelse fra (primært) jernalderen og fremefter i tid.

Bredden i den feltarkæologiske virksomhed og registreringsniveauet for detektorfundene placerer dansk arkæologi i en international førerposition, som Sydvestjyske Museer søger at bidrage til.

Museet anvender i udstrakt grad historisk kortmateriale og har georefereret og vektoriseret hele det store Original 1 kortsæt, som samlet set er en uhyre detaljeret kortlægning i skala 1:4000 af det manuelle landbrugs kulturlandskab. Sammenholdt med udgravningsaktiviteten muliggør det udviklingen af lokale bebyggelsehistoriske modeller, som på solid empirisk baggrund belyser tidspunktet for landsbyernes opståen og dannelsen af dyrkningsfællesskab inden for adskilte ejerlav. Også de store forskelle i landskabets ydeevne rækkende fra kystzonens fede marskenge til indlandets magre hedesletter kommer tydeligt til udtryk i både det historiske kortmateriale og de arkæologiske datasæt.

2.3. Stenalder og bronzealder

Museets ansvarsområde var ikke et kerneområde i mesolitikum, men besøgte af jægere, hvis efterladenskaber fremkommer omkring de større vandløb eller lejlighedsvis skyller i

land i Vadehavet. Ved de store søer i indlandet i den nuværende Vejen Kommune kendes en mangfoldighed af levn fra alle faser i både senpalæolitikum og mesolitikum. Heri ligger et stort potentiale i udforskningen af indlandsbosættelsen gennem ældre stenalder i det sydlige Jylland.

De neolitiske perioder er geografisk uens repræsenteret. Tragtbægerkulturen findes spredt i hele ansvarsområdet, men der er en større koncentration af gravstrukturer: Langhøje, dysser og jættestuer omkring Esbjerg, mens bebyggelsen kun er sparsomt erkendt. I dele af ansvarsområdet findes dog jævnligt små aktivitetsområder, gruber og andre levn efter tragtbægerkulturen. Der optræder også et særligt fænomen som dybe anlæg, der muligvis kan tolkes som en gravform fra slutningen af tragtbægerkulturens tid. Denne nyligt erkendte anlægstype repræsenterer tilsyneladende et regionalt fænomen, der kun er påvist i Syd- og Sønderjylland samt Midt- og Vestjylland.

Fra enkeltgravskulturen er tidligere udgravet en stor mængde gravhøje, mens der i senere års udgravninger primært er erkendt andre strukturer som hustomter og nedlæggelser af hele lerkar på tørbund. Næsten alle husene fra enkeltgravstid hører hjemme i periodens slutfase. Der findes dog fortsat grave, herunder grave der tilsyneladende ikke har haft høj. De mulige fladmarksgraves relation til enkeltgravshøjene kan give et vigtigt supplement til forståelsen af periodens samfundsforhold.

I hele ansvarsområdet findes et kraftigt voksende antal toskibede huse fra senneolitikum og starten af ældre bronzealder. Der er tale om forskellige hustyper samt et voksende datagrundlag for både kronologiske studier samt studier af landskabsudnyttelse i forhold til de forskellige landskabstyper i regionen, samt detailstudier af den enkelte lokalitets økonomi og struktur.

Fra ældre bronzealder kendes store og kraftige treskibede bulvægshuse, som primært er fundet på indlandets hedesletter og bakkeøer. Bebyggelsen fra yngre bronzealder er markant anderledes og består af små og spinkle huse, der undertiden har irregulære konstruktioner. Det ser også ud til, at der er forskel på, hvordan bebyggelsen er placeret i landskabet, både lokalt og regionalt. I Billund Kommune, som repræsenterer en indlandsregion, er ældre bronzealder stærkt repræsenteret, mens yngre bronzealder er mere sparsomt til stede. Modsat ses på Esbjerg Bakkeø i flere tilfælde bebyggelseskontinuitet fra ældre til yngre bronzealder. I andre tilfælde er undersøgt mindre bebyggelser fra yngre bronzealder uden nærhed til huse fra ældre bronzealder.

Som nævnt i strategiens afsnit 2.2 er der i neolitikum fortsat landsenkning/havstigning i kystzonen, mens der fra starten af bronzealderen ses en begyndende marskdannelse. I løbet af samme periode opstår en kraftig fremvækst af hedelandskab. Hvordan skal disse to fænomener forstås i forhold til de kraftigt voksende huse fra senneolitikum og igen i

ældre bronzealder, og den efterfølgende ændring frem mod meget små huse i yngre bronzealder? Her er det vigtigt at nærstudere tidspunkterne og tempoet i forandringerne samt evt. tilpasning i forhold til udnyttelsen af landskabet.

2.3.1. Forskningsspørgsmål, stenalder og bronzealder

- Hvordan svarer koncentrationen af gravmonumenter fra tragtbægerkulturen i Esbjerg-området til den sparsomme bebyggelse? Er der tale om en meget spredt befolkning, der samles omkring bestemte områder?
- Skal de omtrent 2 m dybe, kisteformede og fundløse anlæg fra tragtbægerkulturens slutfase tolkes som jordfæstegrave? Udgør de i så fald en regional gravskik i Syd-, Midt- og Vestjylland, der er samtidig med de velkendte nordvestjyske stendyngegrave?
- Opstår en økonomisk/strukturel forandring i løbet af enkeltgravskulturen, hvor man i periodens slutfase (overgravstid/periode 3) går over til en mere permanent bopladstruktur med øget fokus på agerbruget?
- Hvordan reagerede menneskene på ændrede landskabsforhold, og hvordan ændrede landskabet sig under menneskelig påvirkning i løbet af senneolitikum og bronzealderen? Her synes tre underspørgsmål centrale:
 - Er de mange huse fra senneolitikum et tegn på befolkningsekspansion eller ændret økonomi? Finder agerbrugsintensivering sted i midten af perioden?
 - Hvordan skal vi forstå de store huse fra ældre bronzealder? Både set i relation til de sparsomme træressourcer, social status og den økonomiske udnyttelse af det åbne land. Hvorfor er monumentaliseringsprocessen i ÆBA II og starten af ÆBA III (1500-1200 f.Kr.) så markant i regionen med henblik på byggeriet af bulvægshuse og gravhøje?
 - Hvor hurtigt sker ændringen fra ældre bronzealders store huse til yngre bronzealders små huse? Sker det pludseligt eller med en overgangsfase i bronzealderens periode 3-4? Er det resultat af menneskelig overudnyttelse af træressourcer eller tegn på klimatiske ændringer? Finder medfølgende tilpasninger sted i udnyttelsen af landskabet?

2.4. Jernalder, vikingetid, middelalder og nyere tid

De gunstige bevaringsforhold for jordgravede strukturer kombineret med det store omfang af museets fladeafdækninger giver museet mulighed for at besvare en lang række spørgsmål rækkende fra de mindste detaljer til overordnede sociale fænomener.

Fra førromersk jernalder og frem synes den grundlæggende dyrkningsenhed at have været gårde, hvis arkitektur og funktionsperioder i kombination med analogier fra senere tider understøtter, at de overvejende blev drevet som familiebrug. Bygninger og tofter ændrede sig i størrelse over tid, men synkrone snit dokumenterer, at den samtidige bebyggelse var relativt ensartet og bestod af jævnstore familiebrug uden markante forskelle. Om dette forhold afspejler et samfund af relativt frie bønder, hvor den altovervejende hovedpart befandt sig på omtrent samme sociale niveau, vil blive et af strategiperiodens overordnede spørgsmål.

Det 7. årh. undtaget foreligger der for hele jernalderen og vikingetiden et stort antal undersøgte gravpladser og bebyggelser, som i detaljer giver mulighed for at koble de gravlagte med de gårde, de beboede. Gravmaterialet strækker i tid frem til ældre germansk jernalder og afslører et, vil mange mene, overraskende højt socialt niveau med bred geografisk spredning, som kunne understøtte opfattelsen af et samfund domineret af en stor gruppe relativt frie bønder.

Alligevel skilte i hvert fald én tilsyneladende ret eksklusiv gruppe sig ud fra flertallet. Frem til trosskiftet synes væsentlige dele af kultudøvelsen at have udspillet sig i en række sakrale centre, muligvis storgårde beboet af en gode? Både den gammelkendte plads i Dankirke (Vester Vedsted Sogn) og det nyopdagede kompleks i Fæsted (Sdr. Hygum Sogn) tilhører denne kategori, som vil blive vægtet tungt i den kommende strategiperiode.

Hverdagslivets religiøse praksisser er i vidt omfang tabt, men kunne komme til udtryk i ondtarfærgende, nedgravede ofringer, som forløb uændret hen over trosskiftet. I nogle tilfælde synes etnologiens nedskrevne folketro fra 19. årh. at tilbyde tankevækkende nære paralleller til et væsentligt ældre arkæologisk fænomen.

Den veldokumenterede klimakrise the Late Antique Little Ice Age (LALIA, 536-ca. 660 e. Kr.) synes at være en god model for både det generelle fravær af grave og bebyggelse i denne periode og kunne måske også forklare den forandrede byggeskik fra ældre germansk til yngre germansk jernalder/vikingetid. I hvilket omfang klimamodellerne understøttes af det arkæologiske materiale vil være i stadig fokus.

Veludbyggede netværk forsynede den jyske halvø med ædelmetaller og glas allerede i romersk og germansk jernalder, men med Ribes opståen omkring år 700 forøgedes og ændredes det regionale vareudbud markant. Hvordan og hvorledes tilkomsten af en by påvirkede den materielle kultur i oplandets agrare bebyggelser er et andet punkt, som vil blive undersøgt, blandt andet ved brug af metaldetektor og målrettet soldning af udvalgte anlæg som for eksempel grubehuse.

For middelalderen og frem gælder, at det i de senere år er dokumenteret, at jordgravede stolper anvendtes til op i 18. årh. De gængse hustypologier må revurderes i lyset af disse resultater, som er med til at understrege den udstrakte kontinuitet fra original 1 matrikelkortenes gårde og bagud i tid. Fra 18. årh. synes brugen af grundmur gradvis at slå igennem, men både skriftlige kilder, ældre fotos og udgravninger under ældre gårde har afsløret, at mange stående bygninger i de eksisterende landsbykerner går ubrudt tilbage til 16. årh. og har gennemgået en udvikling fra bindingsværk med jordgravede stolper over stensyd til grundmur uden at gårdens overordnede disposition er ændret afgørende.

På Fanø og Mandø har de hidtidige få arkæologiske forundersøgelser ikke kunnet påvise hverken fund, anlæg eller landskabsformer ældre end nyere tid. Et udgangspunkt for eftersøgningen af Fanø og Mandø, som kendes fra middelalderen og eksisterede i én eller anden form også helt tilbage i stenalderen, kunne være tomtens af den nedrevne Nordby gamle kirke i Rindby, som må være det bedste bud på placeringen af den sognekirke på Fanø, der omtales i kirkelisten i Ribe Oldemoder.

2.4.1 Forsknings spørgsmål, jernalder, vikingetid, middelalder og nyere tid

- Hvordan svarer det store antal velundersøgte gravpladser og bebyggelser fra jernalderen til de etniske, kulturelle og økonomiske modeller for samfundet i perioden?
- GIS-modellerne bygget på original 1 matrikelkortene afslører et slående sammenfald mellem udgravede jernalderlandsbyer og bebyggelsen i samme ejerlav omkring år 1800. Er dette sammenfald udtryk for en grundlæggende kontinuitet rækkende fra landsbyernes opståen i ældre jernalder?
- Hvilke bebyggelsesmønstre præger adelbyer i forhold til torper?
- Vil den fortsatte brug af C14-datering og dendrokronologi underbygge eller svække teorien om en klimabetinget voldsom samfundsmæssig krise i tidsrummet 536-ca. 660 e. Kr.?
- I hvilket omfang afspejler de udgravede landsbyers planløsning andre tabte elementer i kulturlandskabet såsom marksystemer, gravpladser, vejforløb og vådområder?
- Vil etnologiens dokumentation af folketroens vætter, elverfolk og nisser fortsat kunne spores i det arkæologiske materiales nedgravede ofre? Og afspejler det

nære sammenfald mellem 1800-tallets folketro og en ofring i et jernalderhus en kontinuitet i de bagvedliggende forestillinger?

3. Byens arkæologi

I museets ansvarsområde indgår Ribe, Nordens ældste by og en grundpille i forståelsen af vikingetidens samfundsforandringer, hvor urbanisering og kommercialisering udgjorde lige så væsentlige drivkræfter som krig og konflikt. I arkæologisk forstand udgør Ribe museets unique selling point.

Kulturlagene under byen i kombination med bevarede stående strukturer udgør et af landets mest omfattende og komplekse fortidsminder. Blandt byerne i middelalderens Danmark har kun Hedeby/Slesvig og Lund en arkæologi, som i omfang og forskningsmæssig værdi kan sammenlignes med Ribe. Udgravninger i byens op til fem meter tykke kulturlag har sin egen historik og metodik, og også på dette punkt sigter Sydvestjyske Museer mod at være blandt de førende museer.

3.1. Hvad er Ribe?

Ribe, som opstod omkring år 700, tilhører en eksklusiv gruppe af blot 10 kendte emporier i Nordvesteuropa, kongelige handelspladser med møntøkonomier, som voksede frem fra anden halvdel af 7. årh. Disse pladser mangedoblede den økonomiske og kulturelle interaktion, afspejlede fremvæksten af nordvesteuropæiske kongedømmer og introducerede byfænomenet i Skandinavien.

Dele af Ribes ældste stratigrafi er exceptionelt godt bevaret. Ved gadeforløbet Sct. Nicolaj Gade på nordsiden af Ribe Å findes op til to meter fint stratificerede kulturlag fra 8. og 9. årh. med stedvis gode bevaringsforhold også for organisk materiale, som er uden lige nationalt og internationalt. Fundmaterialet udgør en bro imellem den skandinaviske og kontinentale materielle kultur og de anvendte kronologisystemer.

Kulturlagene fra yngre vikingetid er i vidt omfang ødelagt, men befæstningen af et ca. 14 ha stort område bag en halvkredsvold i 10. årh. viser byens fortsatte betydning.

På sydsiden af Ribe Å grundlagde den frankiske missionær Ansgar kort efter midten af 9. årh. en kirke, hvis kirkegård er påvist omkring den nuværende domkirke. Denne kirke, som siden grundlæggelsen har været viet til Vor Frue, er landets ældste eksisterende kirke, og de gravlagte udgør landets første kristne, som frem til Harald Blåtands trosskifte udgjorde en minoritet.

Under Knud den Store var Ribe centrum for et stift, som omfattede hele Jylland. Dette ændredes ved Svend Estridsens stiftsreform i c. 1059, men frem til nyere tid beholdt Ribe sin betydning som religiøst centrum og sæde for en bisp og et domkapitel.

Ved midten af 1000-årene flyttede byen fra nordsiden af åen og over til domkirken. I samme tidsrum udlagdes en ny by med gader og karréer omkring hovedkirken, og en periode med voldsom vækst gik i gang. Frem til 13. årh. dannedes metertykke kulturlag over et stort byområde, hvis markante fundsammensætning afspejler byens rolle som Danmarks primære eksporthavn for landbrugsprodukter rettet mod det store nordvesteuropæiske marked.

Ribes arkæologi i tidsrummet 11.-13. årh. udgør en unik kilde til både den nordeuropæiske handel i den præ-hanseatiske periode og fremvæksten af den klassiske middelalderby. I kraft af sit store indhold af importerede genstande afspejler fundmaterialet tydeligt byens udadvendte kontakter. I det bebyggede miljø kan udviklingen følges fra den ældre middelalders træbyggede by, som i løbet af 13. og 14. årh. afløses af stenbrolagte gader og et stort antal stenbyggede huse.

Omkring 1200 anlagdes en stor samlet befæstning, bestående af Stampemøllestrømmen og nord for Ribe Å den tilfyldte såkaldte "voldgrav C". Tilsammen omkransede befæstningen et byareal på omkring 90 ha.

Fra anden halvdel af 1200-årene kan spores en nedgang, som først kommer til udtryk i anlæggelsen af borgen Riberhus i 1268 og den antagelig hermed forbundne indskrænkning og nybefæstning af byen med blandt andet den såkaldte "nye grav". Den sorte død i 1350 antages at have taget livet af omkring halvdelen af byens indbyggere, og i tiden herefter synes kun byens gejstlige institutioner at være vokset i omfang helt frem til reformationen.

Ribes fundmateriale fra senmiddelalder og renæssance er mere jævnt end tidligere og antyder måske den overregionale handels forskydning til Øresundsregionen, men frem til 1600-årene beholdt Ribe en fremtrædende rolle som centrum for eksport af stude og anden handel. Fra stormfloden i 1634 og Torstensson-fejden i 1643-45 gik det ned ad bakke.

3.2. Metodiske forhold

Den stratigrafiske udgravningsteknik introduceredes i Ribe i første halvdel af 1980'erne og har siden været den fremherskende metodik ved fladegravninger. I de seneste år er denne teknik forfinet ved brug af single context-registrering kombineret med laserscanning af lagoverflader, som muliggør en egentlig 3D-registrering af en udgravet

lagserie. Det placerer Sydvestjyske Museer i den absolutte front, hvad angår digital udgravningsregistrering.

Siden 1984 har renoveringer af byens gamle gader været fulgt af arkæologer. I disse tracégravninger, som består i genopgravninger af eksisterende rørføringstracéer, er registreringen udført som situationsbestemte blandinger af flade- og profilregistreringer. Tilsammen udgør byens gadenet det bedst undersøgte i nogen dansk middelalderby.

Ribes hedenske gravplads og flere af de kristne kirkegårde er undersøgt ved flere lejligheder og materialet fra disse udgravninger indgår i en række forskningsprojekter, som belyser gravskik og de samfund, som foretog begravelserne. Også dette materiale er af national og international betydning og genstand for flere løbende forskningsprojekter, som inkluderer isotop-undersøgelser og aDNA-ekstraktion.

Fra 1980'erne har museet arbejdet med databaser, og i dag er hele samlingen registreret i museets egenudviklede forskningsdatabase, SJM SYS. Dette kolossale, retrospektive registreringsarbejde indledtes i 2006 og nærmer sig sin afslutning. Sideløbende er ældre udgravninger stedfæstet i GIS-systemer, som danner grundlag for et målrettet arbejde med at analysere og kortlægge byens lange historie og omskiftelige topografi. I dette arbejde indgår også retrogressive GIS-modeller, som med udgangspunkt i ældre bykort, matrikelkort, brandtaksationer og bevarede bygninger søger at rekonstruere ældre forhold. Som blot ét resultat af denne kombination af udgravninger og kortstudier kan nævnes, at størstedelen af byens bevarede gamle gadenet har vist sig at gå uændret tilbage til udlægningen i anden halvdel af 11. årh.

I de overvejende organiske kulturlag under byen er fortsat bevaret store mængder tømmer, som rutinemæssigt dateres dendrokronologisk. I fravær af træ anvendes C14-datering. Metaldetektor anvendes rutinemæssigt ved udgravninger i byen, og fra bymarken stammer også et stort antal fund, som må være kørt ud fra byen.

På det numismatiske område indtager Ribe en særstilling ved at have haft møntøkonomi fra de tidlige 700-år og fremefter. Dette økonomiske system, som peger imod kongelig kontrol over handelen, har resulteret i indtil videre 276 enkeltfundne sceattas foruden en lang række senere mønter fra vikingetid, middelalder og nyere tid. Museet besidder stærke numismatiske kompetencer og deltager aktivt i forskningen på området.

I museets samling indgår over 500.000 fund fra udgravninger i Ribe by. Særligt fundene fra 8.-13. årh. er i international klasse. I kraft af deres generelt veldokumenterede fundkontekst giver de et præcist indblik i byens materielle kultur og dens forandring over tid. Museet forsker aktivt i sin samling og oplever også et markant eksternt forskningstræk.

3.3. Forskningsspørgsmål, Ribe

- Opstod Ribe i kraft af et initiativ fra en dansk konge, lokale stormænd, tilrejsende købmænd eller kombinationer af de tre forhold? Og hvorfor?
- I byens første tid må de tilrejsende købmænd have sejlet deres skibe helt op til byen. De seneste rekonstruktioner af landskabsforholdene tyder på, at der lige øst for byen åbnede sig et større søområde. Lå byens havn her?
- Er fremkomsten af den ensartede parcelstruktur i 720'erne et resultat af regulering eller et selvgroet fænomen? Hvordan udviklede byen sig?
- Hvordan var byens demografi og socialstruktur? Og hvordan udviklede den sig fra 8. årh. og frem?
- I hvilket omfang afspejler det arkæologiske materiale fra Ribe de overordnede strømninger i vareudvekslingen mellem Nordeuropa og Skandinavien?
- I hvilket omfang belyser Ribe opståen og udvikling fremvæksten af en centralmagt?
- Hvad fortæller den ældste kirkegård ved Ribe Domkirke om den frankiske mission og udbredelsen af den kristne tro i tidsrummet ca. 855-1050?
- Hvordan udviklede domkirkekomplekset - kirkebygningen, kapellerne, kirkegården og kannikegårdene - sig igennem middelalderen?

4. Mål og resultater

Sydvestjyske Museer ønsker at være et af de mest forskningstunge arkæologiske museer i Danmark med den begrundelse, at kvaliteten af museets materiale berettiger denne ambition.

Formålet med at foretage arkæologiske udgravninger er at producere ny viden om fortiden. Hvis denne viden aldrig forlader museet, er der intet samfundsmæssigt argument for at foretage arkæologi i det hele taget. Forskning er således en proces, der begynder ved undersøgelsens administrative opstart og fortsætter igennem feltfasen, afrapporteringen og videre frem til indlejring af resultaterne i lokale og nationale databaser, præsentation af resultaterne på konferencer og publicering i lokale og

internationale tidsskrifter. Det er museets rolle at sikre kvalitet i opgaveløsningen på alle niveauer af dette stadige og igangværende arbejde.

I ovenstående tekst er opridset det, vi ser som hovedelementer og overordnede problemstillinger inden for museets arkæologiske ansvarsområde. At varetage undersøgelserne af fortidsminder i dette område ser museet som en gave, men med den følger også en forpligtelse til at give tilbage til samfundet. Som lokalt museum er vores opgave at levere forskning på flere niveauer rækkende fra det mere lokale til det højeste internationale niveau. Men fælles for hele forskningen er, at den skal udmøntes i konkrete resultater for at kunne hævde sin eksistens.

4.1. Forsknings Samarbejder

Sydvestjyske Museer er en åben institution, som indgår i et stort antal danske og internationale samarbejder med universiteter, museer og andre relevante forskningsinstitutioner. Det er museets grundholdning, at de arkæologiske data ejes af alle, og at udfordringen ikke er mangel på data, men i stedet analyse og behandling af de mange informationer i museets arkiver og magasiner. Museet åbner derfor gerne sine arkiver for relevante henvendelser, og de kommer ofte. Det betyder, at vi i dag indgår i et stort internationalt netværk af forskere i primært Skandinavien, Tyskland, Nederlandene og Storbritannien med særlig tyngde i perioderne yngre germansk jernalder, vikingetid og middelalder.

Fælles for samarbejderne er, at de skal kunne betale sig i den forstand, at de skal levere et kvalitativt feedback også til Sydvestjyske Museer.

4.2. Konferencer

Møder med forskerkolleger i forskellige faglige netværk indgår som en naturlig del af arbejdet for museets fastansatte arkæologer og er en vanskeligt erstattelig metode til at holde sig opdateret på udviklingen af forskellige problemstillinger inden for de enkelte fagområder. Gennem et dedikeret konferencebudget understøttes aktiv international såvel som national konferencedeltagelse.

Siden 1988 har museet været vært for det årlige Byarkæologisk Møde i Ribe, det vigtigste forum for byarkæologi i Danmark, hvis 32. udgave løb af stablen i 2019.

Museet tilstræber at være repræsenteret på de væsentligste konferencer, som omhandler tyngdepunkter i vores ansvarsområde.

4.3. Publikationer

De seks bind i Mogens Bencards Ribe Excavations 1970-76 (1981-2010) indledte museets tradition for udgivelser af monografier og er siden fulgt af mange andre, hvad enten Den antikvariske Samling, Esbjerg Museum eller Sydvestjyske Museer har stået som den udgivende institution. I serien Ribe Studier udkom Claus Feveiles Det ældste Ribe vol. 1-2 i 2006, og i kraft af en bevilling fra Louis-Hansen fonden vil denne serie i de kommende år blive forøget med endnu tre bind, som alle udgives på engelsk med Jysk Arkæologisk Selskab som forlag:

- Morten Søvsø: Ribe AD 700-1050 and the urbanization in Southern Scandinavia – from Emporium to Civitas.
- Morten Søvsø: Excavations at St. Mary's Cathedral in Ribe 2008-2012 – from Viking Age minster church to diocese center c. AD 860-1805.
- Michael Alrø Jensen & Morten Søvsø: Excavations in Ribe's West End 1987-2000 – mercantile networks and the urban fabric AD 1050-1250.

Desuden er en monografi om Ribes hedenske gravplads under udarbejdelse:

- Sarah Croix: The City of the Dead.

Dette manuskript planlægges ligeledes udgivet som monografi i Ribe Studier.

I samme strategiperiode vil museet søge finansiering til en monografi om Ribes mønter og møntvæsen i perioden 700-1050 med Claus Feveile som forfatter.

Sideløbende arbejdes i perioden på publikation af en række udgravninger med stort forskningsmæssigt potentiale, som enten er upublicerede eller kun delvis tilgængelige. Det er museets mål, at:

- Vikingetidslandsbyen i Sædding (ESM 86)
- Vikingetidslandsbyen i Billund (ESM 1520)
- Ældre jernalder landsbyen i Tjæreborg N (ESM 2713, SJM 652)
- Jernalder-bebyggelsen i Andrup (ESM 2676, SJM 166, SJM 780)
- Bronze-, jernalder- og vikingetidsbebyggelsen i Uglvig (ESM 1661 og ESM 1697)

vil være digitaliserede, tolkede og tematiserede og det tilhørende fundmateriale gennemgået med henblik på publikation af hovedresultaterne.

Ved siden af de ressourcekrævende monografier udgiver afdelingens arkæologer løbende et relativt stort antal artikler i fagfællebedømte danske og internationale tidsskrifter.

III. NYERE TID. FORSKNINGSSTRATEGI 2019-23

1. Indledning

Sydvestjyske Museers forskningsstrategi for Nyere Tid tager afsæt i samspillet imellem museets forskningskompetencer, museets udstillingssteder og den interaktion med det omgivende samfund, som museet indgår i. Herunder hører såvel kulturhistorisk indsamling og dokumentation som enhedens samarbejde med kommune og borgere om kapitel 8-arbejdet. Det gælder dog også museets samarbejde med lokale og regionale aktører i udviklingen af det område, der hører under museets ansvarsområde.

Med afsæt i museets visionspapir, som vægter aktualisering af den historiske viden og ønsket om at bibringe det omgivende samfund nye blikke på historiske og nutidige problemstillinger, vil nyere tids forskningen fortsat have som mål at bidrage med at sætte en dagsorden: Det gælder både i forhold til historiske og museumsfaglige problemstillinger.

Med museets seneste udvidelser i porteføljen af formidlingssteder i form af det nye Jacob A. Riis Museum, som åbner i juni 2019, og Ribe Heksemuseum med åbning i 2020, bliver det i stigende grad nødvendigt at gå nye veje og i høj grad satse på samarbejder med eksterne forskningsinstitutioner for at sikre kvalitet, volumen og udvikling i den forskningsbaserede formidling, som er basis for museets forskellige formidlingsformer. Rammevilkårene for museets forskning inden for nyere tid kan opsummeres med følgende punkter:

- Museets indsamlingsstrategi skal knyttes endnu tættere til aktuelle forskningstemaer
- Der skal være plads til forskning på flere niveauer
- Nyere Tids forskningen kan også tage form af forskningsfacilitering
- Forskningen vil i høj grad udvikles i samarbejde med eksterne projektpartnere

1.1. Differentieret forskning og aktiv indsamling

Forskningen i nyere tid vil foregå på flere niveauer, hvor målet er, at de af enhedens medarbejdere, der ønsker det, inden for udvalgte områder af forskningsstrategien skal have plads og mulighed for at specialisere sig til et niveau, der også har international interesse. Denne forskning vil især udspringe af de nye temamuseer samt museets overordnede fokus på forskning i museumsfaglige problemstillinger særligt inden for historiebrug og formidling.

Et andet niveau af forskningen vil udgøres af enkeltstudier, som i sig selv bibringer ny viden om enkeltforhold, hjemtagelser eller genstande i de eksisterende samlinger. Om end det altid er ambitionen af perspektivere sådanne undersøgelser til eksisterende viden og forskning, vil det her i højere grad være op til andre at sætte dem ind i en mere syntetiserende sammenhæng. Denne type af forskning vil særligt præge formidlingen af fx byhistorie gennem særudstillinger o.l.

Begge typer af forskning er vigtige og tilgodeser forskellige aspekter af Nyere Tids virke. Nødvendigheden af en sådan differentiering ligger dog i museets behov for løbende at gøre sig gældende i forhold til indhentning af nationale og internationale forskningsmidler, hvilket er en grundlæggende forudsætning for, at et højt niveau inden for den forskningsbaserede formidling kan bibeholdes.

1.2. Samarbejde og facilitering

Netop behovet for i stigende grad at finansiere forskningen med eksterne midler, som ofte også kobles til planerne for konkrete formidlingstiltag, gør det nødvendigt at tænke i, hvordan museets eksterne samarbejder kan generere projekter, der tilgodeser, at forskningskompetencerne forøges hos alle involverede institutioner.

Et sådant skridt er taget gennem det formaliserede samarbejde med Syddansk Universitets Institut for Historie, hvor et veletableret samarbejde omkring forskningen i hekse allerede har båret frugt. Samarbejdet vil i de kommende år blive udvidet på flere områder, hvor temaer omhandlende velfærd og visuel historie også søges videreudviklet som tværgående temaer, her også kaldet paraplytemaer for museets øvrige fokusområder. Det er ligeledes planen, at museet i stigende grad søger at integrere de historiestuderende på SDU i udviklingen af konkrete, mindre udstillinger og dermed skaber et gensidigt flow af såvel historiefaglig som museumsfaglig viden for de interesserede studerende.

Også Nyere Tids interesse i museumsfaglige og formidlingsfaglige problemstillinger har ledt til frugtbare forskningssamarbejder både med Institut for Design på Syddansk Universitet i Kolding samt med forskere på CBS, der bl.a. har udmøntet sig i en ansøgning til Innovationsfonden samt flere frugtbare studentsamarbejder. Med interessen for sådanne meta-emner har museet ønsket at fastholde et fokus, som allerede blev formuleret i sidste strategiperiode omhandlende digitale formidlingsstrategier. Det giver museet et langt bedre kendskab til brugerne af vores tilbud, som igen kan omsættes i den konkrete formidling, der løbende finder sted. Forventningen er, at der i de kommende år vil være et øget fokus på netop denne del af museernes virke.

Inden for den skitserede ramme er der udstukket fem centrale temaer, som her præsenteres adskilt, men som også søges kombineret i de konkrete studier, forskningsspørgsmål og resultater.

Temaerne er formulerede som overordnede pejlemærker, der på én gang giver en række centrale stikord at navigere efter, men som samtidig er rummelige nok til, at de kan tilpasses den aktuelle bemanding i enheden og fortsat imødekomme de løbende aktiviteter i form af særudstillinger, dokumentationsprojekter og lignende opgaver, der opstår. Ligeledes er dele af temaerne tænkt i sammenhæng med museets andre museale samarbejdspartnere.

De fem temaer udgøres af:

- Vadehavsregionens kultur- og erhvervshistorie
- Hekseri og trolddomsforfølgelse
- Kulturarvsformidling og -ledelse
- Visualitet, velfærd og udgrænsede (paraplytema)
- Besættelsestidsforskning med transnationale og kontinuitetsrelaterede perspektiver

2. Vadehavsregionens kultur- og erhvervshistorie

En stor del af Sydvestjyske Museers ansvarsområde ligger inden for det område, der i dag betegnes som Vadehavsregionen. Udnævnelsen af området til nationalpark i 2010 og verdensnaturarv i 2014 gør, at der er skabt en naturlig øget interesse for områdets kulturhistorie, og museet ønsker at bidrage til at sikre, at formidlingen af kulturhistorien i nationalparken løbende understøttes af forskningen. Sydvestjyske Museers forpligtelse i forhold til forskningstemaet er så meget mere vigtig i lyset af, at Fiskeri- og Søfartsmuseet i 2019 har besluttet at indstille sin forskning omkring Vadehavsregionens kultur- og erhvervshistorie, dog ikke fiskeriet. For at understrege Sydvestjyske Museers interesse for temaet, har museet indgået associeringsaftaler med de to foreningsdrevne institutioner, Fanø Museum og Mandø Museum. Aftalerne udtrykker bl.a. en ambition om at gennemføre forskningsprojekter i samarbejde med de to museer.

Udviklingen i Vadehavsområdet er i ganske særlig grad præget af menneskets samspil med naturen. Menneskets interaktion med miljøet og anvendelsen af natur og landskab til såvel erhvervsmæssige som rekreative formål er centrale emner, som museets nyere tids forskning beskæftiger sig med.

Nationalt og til dels trilateralt eksisterer et større antal fora, hvor forskning og formidling omkring Vadehavsregionens kultur- og erhvervshistorie foregår. For den danske del

vedkommende sidder Sydvestjyske Museer med i Nationalpark Vadehavs Forskningsudvalg sammen med en række danske universiteter; i Vadehavets Formidlerforum, VFF, der er det centrale tværinstitutionelle mødested for alle former for formidling omkring den danske Vadehavsregion; samt i netværk af museumsansatte der arbejder med Vadehavet.

2.1. By- og erhvervsudvikling

Den relativt unge havne- og industriby Esbjerg, Danmarks ældste by Ribe, stationsbyen Bramming og Vadehavsøerne Fanø og Mandø, der har transformeret sig fra landbrug og maritime erhverv til efterspurgte turistdestinationer, har alle i den forgangne projektperiode været genstand for studier inden for kultur- og erhvervshistorie. Dette arbejde vil fortsætte i den kommende projektperiode. Bl.a. vil det kommende arbejde med dokumentation af Quedens Gaard karréen i Ribe og de erhverv, som knyttede sig dertil, forventeligt bibringe os ny viden om handelslivet i Ribe. Endvidere vil museets fokus på Esbjergs grundlæggelse og den såkaldte pionértid samt udviklingen i stationsbyen Bramming resultere i en yderligere udbygning af vores viden om disse byers erhvervs- og kulturhistorie. Her vil museets eksisterende samling af nyere tids genstande ofte være udgangspunkt for nye undersøgelser.

Endelig vil museets samarbejdsaftaler på Fanø og på Mandø forventeligt resultere i yderligere bidrag til den eksisterende viden om tiden fra 1850'erne og frem. For Vadehavsøernes område vil der være særligt fokus på udviklingen i turismen og i de samfund, som denne indvirkede på. Netop turismehistorien ligger i naturlig forlængelse af en yderligere udbygning af museets samarbejdsaftale med Billund Kommunes Museer, som i sin kommende forskningsperiode bl.a. vil arbejde med turismehistorien. Desuden vil vi på tværs af forskningstemaerne om byudvikling og om visuel kulturhistorie arbejde med de mentalitets- og identitetsmæssige aspekter, som skaber og skabes af byen og dens fysiske rum. Det være sig bl.a. de stedbundne fortællinger, der knytter sig til de enkelte byer og sådanne fortællingers betydning og funktion historisk og i samtiden.

2.2. Kulturmiljøer og bygningsbevaring

Museet har igennem de seneste år etableret et stærkt og frugtbart samarbejde med Esbjerg Kommune omkring nyere tids kapitel 8-arbejde. Det har i den tidligere strategiperiode resulteret i udviklingen af en ny tværfaglig metode til udpegning af kulturmiljøer, som blev publiceret i et håndbogsformat i 2018. I den kommende programperiode vil museet arbejde videre med at gøre forskningen og formidlingen til en integreret del af kapitel 8-arbejdet. Det er hensigten, at arbejdet med udpegning og bevaring af kulturmiljøer samt den udviklede metode skal gøres til genstand for en artikel i et fagfællebedømt internationalt tidsskrift.

Ligeledes vil museet fortsætte sit arbejde med at bevidstgøre og styrke offentlighedens kendskab til byen og dens rum. Det vil være målet at gøre dette arbejde til genstand for en løbende procesanalyse.

3. Hekseri og trolddom

I 2020 åbner museet et nyt udstillingssted, Ribe Heksemuseum. Formålet med museet er at formidle historien om de danske og europæiske hekseprocesser ca. 1500-1700. Det vil ske i den by, der var hjemsted for Danmarks nok mest berømte heks, Maren Spliid. Hekseri- og trolddomsforfølgelse er populære emner såvel blandt forskere som studerende og i den brede offentlighed. På trods af emnets popularitet er der dog fortsat masser af ubesvarede spørgsmål at kaste sig over. Det er ambitionen, at heksemuseet skal danne ramme om et livligt forsknings- og formidlingsmiljø, som beskæftiger sig med hekse- og trolddomsprocesserne.

3.1. Dekonstruktion af trolddom

I Europa blev omtrent 100.000 mennesker forfulgt for trolddom. De blev bl.a. beskyldt for med Djævelens hjælp at have ødelagt høsten og forårsaget sygdomme og død hos mennesker og dyr. Danmark var ingen undtagelse, og her blev omtrent 1000 mennesker brændt på bålet, ca. 90% af dem var kvinder. Rigets indbyggertal taget i betragtning gør det Danmark til et af trolddomsforfølgelsernes absolutte "hot-spots" med Sydvestjylland som særligt intenst område. Mere end halvdelen af sagerne blev ført i en femårig periode fra 1617 til 1622. I det følgende halve århundrede førtes med mellemrum sager, inden en kort opblussen afsluttede trolddomsforfølgelserne i de sidste år af det 17. århundrede. Troen på trolddom og troldfolk fandtes både før og efter trolddomsforfølgelsernes tid, men det var kun i en historisk set kort periode, at frygten for trolddom resulterede i massive forfølgelser og brutale straffe. Man kan sige, at trolddom blev konstrueret og dekonstrueret som forbrydelse i Danmark i perioden ca. 1500-1720.

I 2018 lykkedes det museet at skaffe midler til et samfinansieret ph.d.-projekt, der omhandler netop dekonstruktionen af trolddom. Det undersøger bl.a., hvorfor og hvordan danske intellektuelle blev påvirkede af europæiske lærde med mere kritiske tanker om trolddomsfænomenet, og der spørges til, hvordan sådanne skeptiske idéer påvirkede opfattelsen af trolddom på juridisk, intellektuelt såvel som mere folkeligt plan i Danmark.

Projektet suppleres af et parallelt-løbende forskningsprojekt, som varetages af lektor Louise Nyholm Kallestrup ved SDU, som for øjeblikket gennemfører et projekt omhandlende konstruktionen af trolddom som forbrydelse. Sammen vil de to projekter

kaste nyt lys over sammenhænge, som tidligere ikke har været systematisk dokumenteret.

I tæt relation til de nævnte projekter agter museet desuden at arbejde videre med hekseforfølgelse i de danske kolonier og besiddelser. Det er et meget stort emne, som det vil være nødvendigt at dele op i mindre bidder, men hensigten er, at den første særudstilling på det nye Ribe Heksemuseum vil komme til at handle om hekseforfølgelse i de danske kolonier og herfra trække tråde frem til nutiden, hvor troen på hekseri og trolddom fortsat er til stede. På længere sigt vil det også være interessant at arbejde med Slesvig og Holsten, hvor processerne havde deres eget og relativt tidlige forløb.

3.2. Digitalisering af kilder

Forskningsmæssigt savnes en systematisk digitalisering, der tilgængeliggør materialerne for andre end de få med palæografisk kyndighed og arkivkendskab. Museet oplever også en øget interesse fra borgere, der ønsker viden om enkeltsager eller vil finde dømt hekse i deres hjemegn. En hovedopgave i den kommende forskningsperiode vil derfor være at skaffe midler til udviklingen af en database, der systematisk kan gøre eksisterende materialer tilgængelige og anvendelige for både forskere og lægbrugere. Database skal samtidig via en publikumsvenlig brugerflade give gæsterne på Ribe Heksemuseum adgang til at søge på navne, emner og steder og dermed opleve en umiddelbar forbindelse til historien.

3.3. Hekse og historiebrug i nutiden

Det er forventningen, at Ribe Heksemuseum i 2022 vil blive suppleret af endnu et udstillingssted, der beskæftiger sig med emnet magi i fortid og nutid. Dette sker i erkendelse af, at mange gæster på Ribe Heksemuseum vil have en forventning om, at museet ikke kun omhandler hekseforfølgelse- og processer, men at museet også vil give en indføring i magiens verden.

Særligt siden 1990'erne er der sket en veritabel eksplosion i anvendelsen af hekse-figuren inden for kunst og populærkultur, hvor heksen fremstår langt mere kompleks. I mange tilfælde lidt af hvert. I en angelsaksisk kontekst er det blevet dokumenteret, hvordan væksten i den populære figur er gået hånd i hånd med en stigning i antallet af unge kvinder, der bekender sig til forskellige former for fællesskaber, hvor idéen om magi er central.

På det nye museum, der skal ligge i Toldboden, og som i dag udgør en del af Quedens Gaard komplekset, vil vi bl.a. arbejde med magien og heksen som figur i populærkulturen, ligesom vi vil arbejde med at dokumentere nutidens hekse – ikke mindst den historiebrug, der knytter sig hertil.

4. Kulturarvsformidling og -ledelse

Forskning, formidling og ledelse på moderne kulturarvsinstitutioner er i høj grad sammenvævede og bliver det i stigende grad, fordi museerne må forholde sig til det omkringliggende samfund i form af ændrede publikumsbehov og kulturvaner, øgede krav om samfundsansvar, sammenhæng med lokale udviklingstiltag og regional oplevelsesøkonomi, faldende offentlig finansiering og stigende konkurrence om eksterne midler osv. På ledelsesområdet bliver kulturarvsinstitutionerne i Danmark og alle andre udviklede lande i disse år udsat for et betydeligt pres for at skabe mere og anderledes formidling, mere forskning, tættere samspil med det omgivende samfund, legitimere deres samfundsmæssige rolle og udvikle ledelsesværktøjer på linje med andre offentlige institutioner. Sydvestjyske Museer ønsker at bidrage til, at ledelse på kulturarvsinstitutioner udvikles som et forskningsfelt i Danmark og kan indgå i de internationale drøftelser om emnet.

Sydvestjyske Museer igangsatte derfor i sidste forskningsperiode et forskningstema omkring kulturarvsformidling og -ledelse, hvor målet er at oparbejde viden, der kan indgå i en national og international diskurs samt bidrage til museets eget vidensgrundlag i forhold til publikum og besøgssteder. I nærværende strategiperiode forventes det allerede igangværende ph.d.-projekt om, hvordan moderne teknologi bedst muligt bidrager til understøttelsen af den autentiske oplevelse, afsluttet. Men herpå følger flere andre temaer.

4.1. Historiebrug og formidling

Inden for emnet historiebrug har museet allerede gennemført flere relevante studier. For det første har museet for Slots- og Kulturstyrelsen gennemført to rapporter om internationale turisternes brug af historie og kultur i Danmark. Disse rapporter forventes i den kommende periode omformet til en mere samlet syntese. Museet har ligeledes faciliteret flere studenterprojekter, der har haft turisternes brug af historiske attraktioner som centralt element.

Dette arbejde vil blive fortsat i den kommende projektperiode, hvor det er hensigten, at de nye udstillingssteders fortsatte udvikling skal underbygges af forskningsbaseret viden om gæsterne, deres historiebrug og den formidling de møder på udstillingsstederne. I forhold til Ribe Heksemuseum er museet allerede involveret i en større satsning til Innovationsfonden. Projektet handler om at gribe gæsterne via følelsesmæssigt engagement. Ligeledes vil museets medarbejdere i de kommende år deltage i flere konferencer, hvor temaet er formidlingen af 'mørke' emner og de forsknings- og formidlingsmæssige implikationer, som dette indebærer.

4.2. Digitale dokumentations- og formidlingsstrategier

I samarbejde med en forskergruppe fra CBS, Centre for Tourism and Leisure Services, blev der under projektet Innocoast påbegyndt arbejde med en digital strategi for bl.a. Ribe Heksemuseum. Dette arbejde er siden søgt videreudviklet bl.a. igennem andre projektansøgninger.

I den kommende strategiperiode vil der fortsat blive arbejdet med potentialet for heksetemaet i sociale medier i dag. Langt de fleste museer er nu til stede på de sociale medier, og en del arbejder også med mulighederne i at engagere offentligheden bl.a. igennem crowdsourcing. Men det sker med svingende held og ofte uden klare strategier og mål. Der er desuden sparsom viden om, hvordan sådanne medier kan bruges til at dokumentere og analysere den historiebrug, der finder sted på nettet i dag.

Netop med udgangspunkt i den sparsomme viden om dette dokumentations- og formidlingsmæssige potentiale vil vi arbejde med at tilrettelægge digitale indsamlingskampagner.

En sådan kunne være kampagnen "Min indre heks", der skal dokumentere opfattelsen af hekse- og heksebegrebet i dag samt analysere og vurdere de virtuelle mediers anvendelighed bl.a. til at få nye målgrupper i tale. Kampagnen er desuden tænkt som et fortløbende interaktivt element i museets virtuelle og fysiske univers.

5. Jacob A. Riis Programmet

Med Jacob A. Riis Museum har Sydvestjyske Museer fået et samlende punkt omkring en række temaer, vi hidtil har arbejdet spredt med, nemlig visualitet, velfærd og udgrænsede. Jacob A. Riis regnes internationalt for en pioner inden for fotodokumentarisme. Hans socialreformatoriske arbejde er et eksempel på en velfærdsstatstænkning, og endelig arbejdede han i meget høj grad med de udgrænsede: Immigranter, hjemløse, fattige børn m.m. – kort sagt den anden halvdel.

Jacob A. Riis Programmet bliver dermed den brede forskningsmæssige ramme omkring kommende forskningsprojekter inden for de tre nævnte emner. Det understreger en stærk kobling mellem museets forskning og formidling og bakker samtidig op om, at Sydvestjyske Museer er blevet knyttet til det tværvideenskabelige Danish Centre for Welfare Studies ved Syddansk Universitet i Odense.

5.1. Visualitet

Museet har inden for Nyere Tid i de senere år beskæftiget sig med en lang række problemstillinger, der har de visuelle kilder og problemstillinger i fokus. Her kan bl.a. nævnes en udstilling om den amerikanske fotograf Esther Bubley, en undersøgelse af postkort som visuelle kilder til den tidlige badeturisme på Fanø, en kulturhistorisk udstilling om fotografen C.K. Olesen og hans datter Maren, en bog om det tyske

propagandablad Signal og ikke mindst arbejdet med at etablere museet for fotodokumentaristen Jacob A. Riis i barndomshjemmet i Quedens Gaard karréen i Ribe. Visualitet vil i den kommende projektperiode fortsat udgøre et omdrejningspunkt for mange af de problemstillinger, som museet vil beskæftige sig med.

5.2. Velfærd

Museet har allerede etableret internationalt samarbejde omkring Jacob A. Riis med Museum of the City of New York, og museet udbygger i den kommende forskningsperiode samarbejdet med relevante internationale og nationale samarbejdspartnere.

Særligt har det vist sig frugtbart at udvide interessen for Jacob A Riis og hans virke til også at omhandle velfærdshistoriske problemstillinger. For Jacob A. Riis var fotografiet kun et middel til at opnå de sociale reformer, han ønskede. Dermed er hans socialreformisme i mere bred forstand også af stor interesse. Netop dette tema vil museet i de kommende år arbejde videre med bl.a. inden for rammen af det nu formaliserede samarbejde med Danish Center for Welfare Studies, SDU.

Velfærdshistoriske problemstillinger vil ligeledes blive relevante i arbejdet med byudvikling, hvor museet i de kommende år har fokus på at etablere et solidt vidensgrundlag om udviklingen af de sociale institutioner i den unge by Esbjerg. Det vil ske som en del af arbejdet med at etablere en ny udstilling om Esbjergs pionértid, som på længere sigt skal udgøre et grundelement i Esbjerg Museums formidling. Et af forskningsemnerne bliver kommunesocialismen i begyndelsen af det 20. århundrede i form af studier af en af Esbjergs store skikkelser, nemlig avisredaktør, byråds- og folketingsmedlem J.P. Sundbo. Emnet spiller ligeledes sammen med de forskningsinteresser, der præger Historisk Samling fra Besættelsestiden. Her vil der, som det vil fremgå nedenfor, i de kommende år blive arbejdet med reintegrationen af de straffede efter det retsopgør, der fulgte besættelsen.

5.3. Udgrænsede

De udgrænsede handler om grupper og individer, som historisk eller aktuelt tilhører, hvad Jacob A. Riis ville have kaldt *the other half*. Det kan dreje sig om socialhistoriske undersøgelser af f.eks. boligforhold eller samtidshistoriske undersøgelser af udvalgte boligområder.

Museet vil i denne strategiperiode søge at indgå i et tæt samarbejde med Esbjerg Kommune og fonde om at rejse midler til projekter, hvor vi og relevante samarbejdspartnere i og uden for kommunen foretager kulturhistoriske undersøgelser, som skal bidrage til at skabe sammenhængskraft og udvikling i særlige boligområder og måske for særlige grupper. Sydvestjyske Museer vil således indgå i et tæt samarbejde med Esbjerg Kommune og J. Lauritzens Fond om et stort socialt udviklingsprojekt i

Østerbyen i Esbjerg og i det såkaldte ghettoområde Stengårdsvej, hvor Statens Kunstfond og Esbjerg Kommune står i spidsen.

6. Besættelsestidsforskning

Tendensen i besættelsestidsforskningen går i disse år i retning af en voksende erkendelse af begrænsningerne i en fortsat fokusering på modsætningerne samarbejde-modstand og konsensus-konflikt internt i det danske samfund. I stedet kan der iagttages en begyndende inddragelse af årene før og umiddelbart efter besættelsen, hvor forskningsinteressen retter sig imod spørgsmål om kontinuitet og brud. Denne tendens har internationalt længe gjort sig gældende med betydelig forskningsvægt på undersøgelser af transitionsfaser, ikke mindst overgangen fra krig og okkupation til fred og demokrati. Desuden har dansk forskning i stadig højere grad rettet sig imod transnationale sammenhænge og aspekter af besættelsesårene, f.eks. dansk involvering i nazistisk udryddelses- og racepolitik. Endelig er der tegn på, at den tyske besættelsesmagt, politik og magtstruktur her i landet nu granskes som selvstændigt temafelt og med et i forhold til tidligere mere internationalt, komparativt blik. På disse og flere andre felter er besættelsesårene langt mindre faghistorisk bearbejdede end det ofte antages, for trods besættelsestidens status af den mest udforskede periode i Danmarkshistorien er vigtige felter fremdeles underbelyste, hvis ikke helt ubelyste. Forskningen på Historisk Samling fra Besættelsestiden vil i de kommende år beskæftige sig med nogle af disse huller i forskningen og inddrage transnationale og kontinuitetsrelaterede perspektiver.

6.1. Transnational besættelsestidsforskning

Det er i form af en annoteret kildeudgivelse – netbaseret eller i bogform – til den britiske faldskærmsorganisation SOE's historie i Danmark. Projektet, der er påbegyndt, men har måttet ligge stille i en årrække, fokuserer netop på de transnationale aspekter af modstandskampen mod den tyske besættelsesmagt.

Desuden vil arkivet, der rummer en af de bedste samlinger af materiale fra modstandsbevægelsens undergrundspresse, tage nye aspekter af den illegale holdningskamp op som f.eks. Frihedsrådets rolle, de mange modstandsgruppers politiske efterkrigsaspirationer, opfattelse af kommunismen osv. Disse temaer vil blive søgt analyseret i et transnationalt perspektiv.

6.2. Kontinuitetsrelateret besættelsestidsforskning

Historisk Samling fra Besættelsestiden tager hul på forskning i en side af overgangen fra besættelse til fredstilstand, der hidtil kun er udforsket for Sønderjylland og det tyske mindretals vedkommende, nemlig strafafsoningen og den samfundsmæssige re-

integration af tusindvis af danskere, der var blevet straffet og fængslet under retsopgøret efter krigen. Her er sigtet en mindre bog og eller en forskningsartikel.

Arkivlederen vil ydermere påbegynde et stort forskningsprojekt om dansk antikommunisme og kommunistbekæmpelse fra 1930'erne over besættelsesårene til den tidlige efterkrigstid, der både har kontinuitetstematikken og transnationale aspekter i sin kerne, og hvor målet er at tiltrække eksterne forskningsmidler til både projektarbejdet og en publikation i bogform.